

УДК 159.922.6-053.6
DOI <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2025-1-18>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАТУСНОЇ МОДЕЛІ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Чип Р. С.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, Тернопіль, Україна
orcid.org/0000-0002-3629-0789
ruslanachip@ukr.net*

Ключові слова: *гендерні уявлення, рівні розвитку, етапи становлення гендерної ідентичності, статуси ідентичності.*

У статті проаналізовано наукові підходи зарубіжних і вітчизняних учених щодо розуміння поняття «гендерна ідентичність». Розкрито гендерну ідентичність як соціально-психологічний феномен. Обґрунтовано сутність гендерної ідентичності як суб'єктно-психологічної реальності та складника статевої самосвідомості в старшому підлітковому віці. Визначено «гендерну ідентичність старших підлітків» як інтегративне особистісне утворення, що включає систему когнітивних уявлень, ціннісних ставлень та взаємодій статей і відображає їх суб'єктну позицію у прийнятті, засвоєнні та відтворенні моделей статевої поведінки у сфері традиційної та егалітарної культур. Виокремлено структуру гендерної ідентичності: когнітивний, емоційно-оцінний та поведінковий компоненти. Охарактеризовано когнітивний компонент гендерної ідентичності, що виявляється через змістове розуміння понять про різновиди статевої поведінки, паритетність міжстатевої взаємодії, здатність до критичного аналізу гендерних стереотипів. Проаналізовано емоційно-оцінний компонент гендерної ідентичності, який характеризується ціннісним ставленням до себе та до інших як носіїв статі. Розкрито поведінковий компонент гендерної ідентичності, що проявляється у виборі андрогінної, стевотипізованої – маскуліної/феміної чи невизначеної статевої поведінки. Висвітлено результати теоретичного аналізу й емпіричного дослідження особливостей гендерних уявлень, виявлення гендерних характеристик у структурі образу «Я» дівчат і хлопців старшого підліткового віку. Виявлено гендерні відмінності в уявленнях старших підлітків про власний образ «Я». Визначено рівні розвитку гендерної ідентичності старших підлітків: низький, середній, високий, співвіднесено їх з етапами становлення гендерної ідентичності: невизначена, амбівалентна, егалітарна взаємодія і статусами ідентичності: дифузна, передчасна, досягнута. Окреслено перспективи подальших наукових досліджень, які вбачаємо у впровадженні програми тренінгу щодо розвитку гендерної ідентичності у старшому підлітковому віці.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE STATUS MODEL OF GENDER IDENTITY IN LATE ADOLESCENTS

Chip R. S.

*Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of Psychology and Counselling
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Maxyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3629-0789
ruslanachip@ukr.net*

Key words: *gender perceptions, levels of development, stages of gender identity formation, identity statuses.*

The article analyzes the scientific approaches of foreign and domestic scholars to understanding the concept of “gender identity”. Gender identity is defined as a socio-psychological phenomenon. The essence of gender identity as a subjective-psychological reality and a component of sexual self-awareness in late adolescence is substantiated. “Gender identity of older adolescents” is identified as an integrative personal formation that includes a system of cognitive representations, value-based attitudes, and gender interactions, reflecting their subjective position in accepting, internalizing, and reproducing gender role behavior models within traditional and egalitarian cultures. The structure of gender identity is distinguished, consisting of cognitive, emotional-evaluative, and behavioral components. The cognitive component of gender identity is characterized by an understanding of the different types of gender role behavior, gender parity in intergender interactions, and the ability to critically analyze gender stereotypes. The emotional-evaluative component is analyzed, which is characterized by a value-based attitude towards oneself and others as gendered individuals. The behavioral component of gender identity is revealed through the choice of androgynous, gender-typed (masculine/feminine), or undefined gender role behavior. The article highlights the results of theoretical analysis and empirical research on the characteristics of gender perceptions and the identification of gender characteristics in the self-image structure of girls and boys in late adolescence. Gender differences in late adolescents’ perceptions of their own self-image are identified. The levels of gender identity development in late adolescents are determined—low, medium, and high and are correlated with the stages of gender identity formation: undefined, ambivalent, and egalitarian interaction. These are also linked to identity statuses: diffuse, foreclosed, and achieved. Prospects for further research are outlined, particularly the implementation of a training program aimed at developing gender identity in late adolescence.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення особливої актуальності набуває проблема становлення ідентичності особистості, зокрема гендерної ідентичності підлітків як важливого особистісного утворення в період їх дорослішання. Вочевидь, посилення уваги до проблематики гендерної ідентичності, яка представлена фемінно-маскулінно-андрогінним конструктом, пояснюється важливістю і значущістю її ролі в особистісному життєтворенні, самоздійсненні та самореалізації особистості на основі рівноправності та паритетності статей.

Дослідження особливостей становлення гендерної ідентичності особистості у старшому підлітковому віці актуалізує проблему психоло-

го-педагогічних умов розвитку її суб’єктності та набуття образу статевої ролі «Я» (Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, І. Булах, В. Васютинський, Т. Говорун, П. Горностай, О. Кізь, О. Кікінежді).

Учений Г. Балл наголошує на інтегративності як основі раціогуманістичної світоглядної й методологічної орієнтації, тобто орієнтації на цілісний розгляд людського індивіда (особи) в єдності його соматичних, психологічних і духовних властивостей [1]. На думку М. Боришевського, потреба в самовизначенні, саморозкритті та самореалізації у взаємозв’язку з образом «Я», з його часовими проєкціями (минуле, сьогодення, майбутнє) є тією

реальною психологічною основою, на якій відбувається становлення індивіда як суб'єкта саморегуляції власної активності, становлення особистості [2, с. 171]. І. Булах зазначає, що в процесі пошуку свого «Я» (цінностей, ідеалів, поглядів), набуття ідентичності, самоствердження і саморозвитку в підлітків на рівні самоусвідомлення формується система внутрішньо узгоджених уявлень про себе, образів «Я» – «Я-концепція» (самосвідомість) [3, с. 108]. В. Васютинський підкреслює, що індивідуальний суб'єктивний простір виникає, формується, розвивається в процесі міжособистісної взаємодії. Поза такою взаємодією індивідуальна суб'єктність (або її потенційно статеві фрагменти) залишається «річчю в собі», не розгортається у визначеному напрямі [4]. Т. Говорун наголошує, що згідно із суб'єктно-вчинковим підходом, досягнення рівності статей у психологічному полі може бути продуктивним завдяки виходу за межі стереотипізованих ролей та виклику нормативному тиску соціального середовища [5; 6].

Досліджуючи гендерну ідентичність в онтогенезі особистості, О. Кікінежді зазначає, що маскуліність і фемінність як особистісні характеристики виступають базовими категоріями в аналізі становлення статевої ролі «Я». Гендерні орієнтації (традиційні та егалітарні) є важливим індикатором особистісного самовизначення. Їх суть полягає в тому, що досягнення будь-яких життєвих цілей та індивідуальних звершень не може обмежуватись статевою належністю [7; 8].

Доцільно звернутись до досліджень, представлених у працях сучасних українських учених (А. Алексеєвої, Л. Заграй, О. Курдибахи, О. Плетки та інших), які аналізують означений феномен у контексті найрізноманітніших психологічних проблем особистості, що зростає. Зокрема, А. Алексеєва розглядає психологічну статтю як чинник становлення особистісної ідентичності в юнацькому віці [9]. Л. Заграй досліджує соціально-психологічні механізми конструювання гендерного досвіду особистості в молодіжних субкультурах [10]. О. Курдибаха розкриває психологічні особливості гендерної соціалізації підлітків в умовах позашкільних закладів освіти [11]. О. Плетка аналізує соціально-психологічні особливості сприймання молоддю гендерних ролей [12].

Таким чином, аналіз наукових джерел вітчизняних учених засвідчив багатогранність поглядів у дослідженні різних аспектів гендерної ідентичності як психологічного феномена та понять, дотичних до нього. Проте, незважаючи на значний науковий інтерес до виокремленої тематики, проблема цілісного підходу до розуміння специфіки становлення гендерної ідентичності потребує детального теоретичного обґрунтування та принципового емпіричного вивчення. Реалізація цього

завдання полягає в дослідженні особливостей гендерних уявлень та виявленні гендерних характеристик у структурі образу «Я» дівчат і хлопців старшого підліткового віку як показника розвитку гендерної ідентичності особистості, що зростає.

Мета статті полягає у висвітленні результатів теоретичного аналізу та емпіричного дослідження особливостей становлення і визначення рівнів розвитку гендерної ідентичності старших підлітків, їх співвіднесенні з етапами становлення гендерної ідентичності та статусами ідентичності.

Результати дослідження. Здійснений аналіз наукових праць свідчить про те, що вітчизняні науковці визначають гендерну ідентичність як внутрішню, інтегративну, динамічну властивість особистості крізь маскулінно-фемінно-андрогінний конструкт, що пов'язана з усвідомленням, переживанням себе носієм певної статі, здатним до самовдосконалення та самореалізації статевої поведінки. Фемінність і маскуліність як різновиди гендерної ідентичності – це конструкти, які формуються в просторі соціокультурних і соціально-психологічних координат, структура і зміст яких змінюється, та які відображені в орієнтаціях і поглядах особистості, її установках на виконання гендерних ролей, обов'язків та функцій [5; 6; 7; 8].

Гендерна ідентичність за своїм походженням є соціальним феноменом, оскільки формується в умовах соціокультурного простору, та результатом засвоєння норм, взірців, моделей поведінки, виконання гендерних ролей у процесі міжстатевої взаємодії. Гендерна ідентичність представлена фемінно-маскулінно-андрогінним конструктом, свідомий вибір якого зумовлений традиційними та егалітарними орієнтаціями [5; 6; 7; 8; 13; 14; 15].

На основі трактування змісту гендерної ідентичності в сучасній психологічній науці «гендерна ідентичність старших підлітків» розуміється нами як інтегративне особистісне утворення, що включає систему когнітивних уявлень, ціннісних ставлень і взаємодій статей і відображає їх суб'єкту позицію в прийнятті, засвоєнні й відтворенні моделей статевої поведінки у сфері традиційної та егалітарної культур [14].

Структура гендерної ідентичності старших підлітків визначається взаємозв'язком когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового компонентів. Таким чином, вивчення психологічних особливостей розвитку гендерної ідентичності здійснювалось на основі критеріїв та показників, виокремлених відповідно до когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового компонентів. Когнітивний компонент характеризується змістом уявлень про гендерні образи, різновиди статевої поведінки, особливості міжстатевої взаємодії, досліджується за критерієм когнітивної складності гендерних уявлень, розкривається

через такі показники, як: зміст статевого ролівого образу «Я», гендерні уявлення. Емоційно-оцінний компонент визначається через емоційно-ціннісне ставлення до себе та інших як носіїв статі, досліджується за критеріями: модальність ставлень і значущість цінностей, розкривається через такі показники, як: самоставлення, рефлексивність, система цінностей. Поведінковий компонент визначається вибором статевого типу, амбівалентної чи андрогінної поведінки, вивчається за критерієм міри суб'єктності у виборі статевого ролівого поведінки, розкривається через показники: інтернальність/ екстернальність, відповідальність, домінуючі типи гендерної поведінки [7; 14]. Проаналізуємо детальніше кожен із виокремлених показників.

Змістові характеристики статевого ролівого образу «Я» відображають уявлення про самого себе, власні якості, здібності, зовнішність, соціальну значущість.

Гендерні уявлення розкривають когнітивний компонент, визначають образ «Я», рівень усвідомлення та рефлексії гендерного «Я», є основою становлення гендерної ідентичності в період дорослішання особистості.

Цінності є наскрізною характеристикою, що визначає гендерні уявлення, самоставлення та вибір гендерної поведінки.

Самоставлення є показником емоційно-оцінного компонента, що впливає на вибір гендерної поведінки, статево відповідної, андрогінної чи невизначеної, відображає ставлення до себе та до іншої статі, рефлексію особистісних якостей, сили, активності як відповідних індикаторів фемінно-маскулінно-андрогінного конструкту гендерної ідентичності.

Рефлексивність як звернення до внутрішнього світу, особистісного досвіду, постійний аналіз уявлень про своє гендерне «Я» зумовлює усвідомлене, ціннісне ставлення до себе та до іншої статі.

Локалізація контролю (інтернальність-екстернальність) виявляється в активності та відповідальності суб'єкта гендерного вибору, саморегуляції гендерної поведінки та взаємин з іншою статтю.

Відповідальність як особистісно значуща якість виражається у самостійних діях, виборі та вчинках особистості, яка відповідає моральним нормам, здійснює контроль над власною діяльністю, здатна усвідомлювати наслідки вчинків та відповідати за них, спрямована на партнерські міжстатеві взаємини.

Гендерна поведінка є втіленням якостей суб'єкта вибору, що визначаються традиційними (статево типовими) чи егалітарними (особистісно орієнтованими) цінностями і проявляються в гнучкості та універсальності гендерних ролей у процесі соціалізації особистості.

Результати емпіричного дослідження психологічних особливостей становлення гендерної ідентичності старших підлітків, отримані за допомогою застосування комплексу психодіагностичних методик, висвітлено в низці наукових публікацій. Сукупна вибірка досліджуваних становила 240 осіб (віком 13–15 років). У формуванні вибірки дослідження враховувалася необхідність рівної кількості підлітків обох статей (120 дівчат і 120 хлопців). У статті ми презентуємо результати, зроблені на основі узагальнення емпіричних показників та виокремлених критеріїв гендерної ідентичності старших підлітків.

Отже, результати емпіричного дослідження когнітивного компонента свідчать про амбівалентність гендерних уявлень, сформованість переконань дівчат і хлопців про відповідність їх особистості фемінним та маскулінним характеристикам, статеві відмінності у змісті образу реального та ідеального «Я». Образ сучасної дівчини в уявленнях обох статей виявився більш андрогінним та розгорнутим, образ сучасного хлопця – амбівалентним та суперечливим. В образах ідеальної дівчини/ідеального хлопця переважають моральні, особистісні та фізичні якості, порівняно зі статево типовими, що є свідченням орієнтації дівчат і хлопців на побудову андрогінного «Я» та егалітарних стосунків [7; 14].

Емоційно-оцінний компонент гендерної ідентичності характеризується проявами амбівалентних самоставлень і ставлень до іншої статі у дівчат і хлопців, недостатнім рівнем самоповаги та рефлексивності. Зв'язки між ціннісними уявленнями й фемінно-маскулінним конструктом на рівнях нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів засвідчують амбівалентність гендерного змісту мотиваційно-ціннісної сфери як ключової в розвитку статевої самосвідомості старших підлітків, наявність ціннісного конфлікту й труднощі в побудові персональної стратегії, що відповідає статусу мораторію [7; 14].

Проявами поведінкового компонента гендерної ідентичності старших підлітків є середній рівень розвитку інтернальності, недостатній рівень розвитку відповідальності та вибір андрогінного типу гендерної поведінки (у дівчат переважає фемінна орієнтація, у хлопців – маскулінна), що є свідченням різної міри суб'єктності в гендерному самовизначенні та здатності до партнерської взаємодії. Статевоневідповідний та недиференційований типи гендерної поведінки виявлено в незначній кількості досліджуваних [7; 14].

Згідно з положеннями соціально-психологічної теорії розвитку особистості в період дорослішання та з огляду на концептуальні положення Дж. Марсія, ми детально проаналізували статусну модель ідентичності, в якій набуття підлітками

особистісного досвіду спрямовано на самостійне розв'язання життєвих проблем, прийняття рішень і є важливим внеском у досягнення ідентичності. Дж. Марсія визначає ідентичність як структуру «его» – внутрішня, самотворна, динамічна організація потреб, здібностей, переконань та індивідуальної історії. Згідно з двома критеріями: 1) наявності або відсутності кризи – стану пошуку ідентичності; 2) наявності або відсутності одиниць ідентичності – особистісно значущих цілей, цінностей, переконань (сформованих або несформованих), вченим виокремлено чотири статуси ідентичності: дифузна, передчасна, мораторій, досягнута [7; 14].

Дифузна ідентичність – характеризується уникненням рішень, відмовою від пошуку власної ідентичності, своєрідним продовженням дитинства.

Передчасна ідентичність – присвоєння цілей, цінностей та прийняття дорослих обов'язків без переживання кризи ідентичності.

Мораторій – переживання кризи ідентичності, пошук шляхів активного вирішення та відповідей на запитання: Хто Я? Який Я?

Досягнута ідентичність – статус завершення кризи ідентичності – поява нової самототожності, визначення значущих цілей та цінностей.

Узагальнення емпіричних показників та виокремлених критеріїв дало змогу визначити рівні розвитку гендерної ідентичності старших підлітків: низький, середній, високий, а також співвіднести їх з етапами становлення: невизначена, амбівалентна, егалітарна взаємодія та статусами ідентичності: дифузна, передчасна, мораторій, досягнута (Дж. Марсія).

Низький рівень (етап невизначеної гендерної ідентичності) характеризується: неузгодженим статево-рольовим образом «Я», низьким рівнем когнітивної складності гендерних уявлень, негативним ставленням до себе та до інших як носіїв статі, пасивністю та безініціативністю у прийнятті рішень, низьким рівнем рефлексивності, відсутністю чітких орієнтацій на традиційно-егалітарні цінності, екстернальністю, низьким рівнем відповідальності, недиференційованим чи статево-

невідповідним типами гендерної поведінки. Етап невизначеної гендерної ідентичності відповідає статусу *дифузної ідентичності*.

Середній рівень (етап амбівалентної гендерної ідентичності) характеризується: суперечливим статево-рольовим образом «Я», середнім рівнем когнітивної складності гендерних уявлень, амбівалентним ставленням до себе та до інших як носіїв статі, вибірковою активністю, середнім рівнем рефлексивності, ціннісним конфліктом у сфері традиційно-егалітарних орієнтацій, середнім рівнем розвитку локалізації контролю, середнім рівнем відповідальності, статево-відповідним фемінім/маскулінним типом гендерної поведінки. Етап амбівалентної гендерної ідентичності відповідає статусу *передчасної ідентичності*.

Високий рівень (етап егалітарної взаємодії) характеризується цілісним та узгодженим статево-рольовим образом Я, високим рівнем когнітивної складності гендерних уявлень, позитивним ставленням до себе та до інших як носіїв статі, високим рівнем активності, відповідальності, рефлексивності, усвідомленими орієнтаціями на егалітарні цінності, інтернальністю, андрогінним типом гендерної поведінки. Етап егалітарної взаємодії відповідає статусу *досягнутої ідентичності*.

Згідно з кількісним аналізом результатів емпіричного дослідження було отримано розподіл досліджуваних відповідно до рівнів розвитку та етапів становлення гендерної ідентичності дівчат і хлопців старшого підліткового віку.

Констатовано низький рівень розвитку гендерної ідентичності у 38% загальної вибірки, що відповідає етапу невизначеної гендерної ідентичності (статус *дифузної ідентичності*); середній рівень, що відповідає етапу амбівалентної гендерної ідентичності (статус *передчасної ідентичності*), виявлено у 47% опитаних; високий рівень, що відповідає етапу егалітарної взаємодії (статус *досягнутої ідентичності*), виявлено у 15% опитаних. На етапі невизначеної гендерної ідентичності перебуває 34% дівчат і 41% хлопців, амбівалентної – 49% дівчат і 46% хлопців, егалітарної взаємодії – 17% дівчат і 13% хлопців.

Розподіл старших підлітків за рівнями розвитку та етапами становлення гендерної ідентичності (n=240)

Рівні розвитку та етапи становлення гендерної ідентичності	Кількість опитаних					
	Дівчата (n=120)		Хлопці (n=120)		Загалом	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Низький (невизначена)	41	34	49	41	91	38%
Середній (амбівалентна)	59	49	55	46	113	47%
Високий (егалітарна взаємодія)	20	17	16	13	36	15%

Отримані результати констатувального етапу проведеного дослідження зумовили необхідність розроблення та обґрунтування програми розвитку гендерної ідентичності в період дорослішання особистості. Запропоновану тренінгову програму, спрямовану на активізацію гендерного самовизначення старших підлітків, буде презентовано в наступних наукових публікаціях.

Висновки. Гендерна ідентичність як психологічний феномен формується в умовах соціокультурного простору та є результатом засвоєння норм, взірців, моделей поведінки, виконання гендерних ролей у процесі міжстатевої взаємодії. Гендерна ідентичність представлена фемінно-маскулінно-андроґінним конструктом, свідомий вибір якого зумовлений традиційними та егалітарними цінностями. Визначено структуру гендерної ідентичності старших підлітків в єдності трьох компонентів: когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового і встановлено їх змістове наповнення.

Особистість старшого підліткового віку є активним, самостійним та відповідальним суб'єктом власних виборів у системі традиційних чи егалітарних цінностей. Важливими умовами становлення гендерної ідентичності в період дорослішання особистості є забезпечення цінніс-

ного самовизначення, розвитку уявлень про партнерство статей, формування егалітарної взаємодії, особистісного зростання та реалізації суб'єктного потенціалу старших підлітків як мотиваційної основи усвідомлення, прийняття та інтерпретації статеворольових культурних еталонів, традиційних та егалітарних моделей поведінки.

Узагальнення емпіричних показників та виокремлених критеріїв дало змогу виявити рівні розвитку гендерної ідентичності старших підлітків: низький, середній, високий, що відповідають етапам становлення: невизначена, амбівалентна, егалітарна взаємодія та статусам ідентичності: дифузна, передчасна, досягнута. Більше третини респондентів досягли низького рівня розвитку і перебувають на етапі невизначеної гендерної ідентичності, близько половини – середнього рівня розвитку (амбівалентна гендерна ідентичність) і лише для незначної кількості дівчат і хлопців характерним є високий рівень (егалітарна взаємодія).

Перспективи подальших наукових розвідок у напрямі розвитку гендерної ідентичності старших підлітків вбачаємо у впровадженні тренінгової програми, спрямованої на активізацію гендерного самовизначення старших підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г.О., Губенко О.В., Завгородня О.В. Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці : монографія / ред. Г.О. Балл. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 206 с.
2. Боришевський М. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
3. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітків : реалії і перспективи : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.
4. Васютинський В. Гендерна рівноважність учасників освітнього процесу: необережний песимізм. *Гендерна рівноважність учасників освітнього процесу: реалії та перспективи* : матеріали круглого столу від 13 червня 2023 року / за ред. О.Т. Плетки. Київ : ІСПП НАПН України, 2023. 43 с.
5. Hovorun T., O. Kikinezhdz, I. Shulha Gender in the dimensions of students' youth social and economic aspirationst. *Sustainable development under the conditions of European integration: collective monograph* ; editorial board Darko Bele, Lidija Weis, Nevenka Maher. Ljubljana : VSPV, Visoka sola za poslovne vede = Ljubljana School of Business, 2019. P. 414–426.
6. Hovorun T., Kravets V., Kravets S., Kikinezhdz O. Gender Aspects of Economic Self-Presentation of Ukrainian Students. *Eastern European Conference of Management and Economics. Environmental Management and Sustainable Economic Development : Proceedings of the 2nd International Scientific Conference* (May 29, 2020, Ljubljana, Slovenia). Ljubljana : Publishing house «B2 d.o.o.», 2020. P. 288–296.
7. Кікінежді О.М., Чіп Р.С. Психологічні особливості становлення гендерної ідентичності сучасних підлітків. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». Херсон : Гельветика, 2021. Вип. 1. С. 75–82.
8. Кікінежді О.М., Чернецька А.Я. Проблема формування егалітарно-освітнього середовища в Україні : реалії та перспективи. *Слобожанський гуманітарій – 2024* : матеріали науково-практичного семінару (Харків, ДБТУ, 22 травня 2024р). Харків, 2024. С. 90–95.
9. Алексєєва А.В. Потенціал професійної успішності сучасної молоді : гендерний аспект. *Молодіжна політика : проблеми та перспективи* : зб. наук. пр. конф. / ред. С. Щудло, П. Длугош. Дрогобич-Перемішль : Швидкодрук, 2014. Вип. 5. С. 399–404.
10. Заграй Л.Д. Механізми засвоєння гендерних схем у підлітковому віці: соціально-конструктивістський погляд на проблему. *Вісник Одеського нац. ун-ту ім. І.І. Мечникова. Психологія*. 2015. Т. 20. Вип. 4(38). С. 47–54.

11. Курдибаха О.М. Психологічні особливості гендерної соціалізації підлітків в умовах позашкільних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.07. Київ, 2017. 20 с.
12. Плетка О.Т. Соціально-психологічні особливості сприймання молоддю гендерних ролей : автореф. дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.05. Київ, 2021. 18 с.
13. Кравець В., Кікінежди О., Василькевич Я. Формування гендерно-справедливого середовища у закладах освіти України : євроінтеграційний контекст. *Новий колегіум : науковий інформаційний журнал*. Харків : Колегіум, 2023. № 1–2 (110). С. 15–23.
14. Чіп Р.С. Особливості становлення гендерної ідентичності старших підлітків у суб'єктному вимірі особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету*: зб. наук. пр. Серія: Психологічні науки. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 2. Т. 2. С. 93–98.
15. Kikinezhdі O.M., Zhyrska Halyna Ya., Chip R.S., Vasylykevych Y.Z., Hovorun T.V. Psychology of the Gender-Equitable Environment: Research of Problems. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment*, 2020. No. 8.P. 538–547(Scopus).URL : <https://www.scopus.com/sourceid/21100784273>

REFERENCES

1. Ball H. O., Hubenko O. V., Zavorodnia O. V. (2012) *Integratyvno-osobystisnyi pidkhd u psykhologichnii nauksi ta praktysii : monohrafiia [Integrative-personal approach in psychological science and practice: monograph]*. red. H. O. Ball. Kirovohrad : Imeks-LTD. [in Ukrainian]
2. Boryshevskiy M. (2010) *Doroha do sebe: vid osnov subiektnosti do vershyn dukhovnosti: monohrafiia [The road to self: from the foundations of subjectivity to the peaks of spirituality: a monograph]*. Kyiv : Akademvydav. [in Ukrainian].
3. Bulakh I. S. (2016) *Psykhologhiia osobystisnoho zrostantia pidlitkiv : realii i perspektyvy : monohrafiia [Psychology of the personal growth of adolescents: the realities and prospects: a monograph]*. Vinnytsia : TOV “Nilan-LTD”. [in Ukrainian].
4. Vasiutynskiy V. (2023) *Genderna rivnovazhnist uchasnykiv osvithnoho protsesu: neoberezhnyi pesymizm [Genderna rivnovazhnist uchasnykiv osvithnoho protsesu: neoberezhnyi pesymizm]* Genderna rivnovazhnist uchasnykiv osvithnoho protsesu: realii ta perspektyvy: materialy kruhloho stolu vid 13 chervnia 2023 roku / za red. O. T. Pletky. Kyiv: ISPP NAPN Ukrainy, 2023. [in Ukrainian]
5. Hovorun T., O. Kikinezhdі, I. Shulha (2019) Gender in the dimensions of students' youth social and economic aspirationst. *Sustainable development under the conditions of European integration: collective monograph* ; editorial board Darko Bele, Lidija Weis, Nevenka Maher. Ljubljana : VSPV, Visoka sola za poslovne vede = Ljubljana School of Business, P. 414–426. [in English]
6. Hovorun T., Kravets V., Kravets S., Kikinezhdі O. (2020) Gender Aspects of Economic Self-Presentation of Ukrainian Students. *Eastern European Conference of Management and Economics. Environmental Management and Sustainable Economic Development : Proceedings of the 2nd International Scientific Conference* (May 29, 2020, Ljubljana, Slovenia). Ljubljana : Publishing house “B2 d.o.o.”, P. 288–296. [in English]
7. Kikinezhdі O. M., Chip R. S. (2021) *Psykhologichni osoblyvosti stanovlennia gendernoi identychnosti suchasnykh pidlitkiv [Psychological features of the formation of gender identity of modern teenagers]* *Naukovyi visnyk Kher-sonskoho derzhavnogo universytetu* Ser. Psykhologichni nauky. Kherson : Helvetyka. Vyp. 1. 75–82. [in Ukrainian]
8. Kikinezhdі O. M., Chernetska A. Ia. (2024) *Problema formuvannia egalitarno-osvithnoho seredovyscha v Ukraini : realii ta perspektyvy [The problem of forming an egalitarian educational environment in Ukraine: realities and prospects]*. Slobozhanskyi humanitarii – 2024 : materialy naukovo-praktychnoho seminaru (Kharkiv, DBTU, 22 travnia 2024). Kharkiv, 90–95. [in Ukrainian]
9. Alieksieieva A. V. (2014) *Potentsial profesiinoi uspishnosti suchasnoi molodi : gendernyi aspekt [The potential for professional success of modern youth: gender aspect]*. *Molodizhna polityka : problemy ta perspektyvy* : zb. nauk. pr. konf. / red. S. Shchudlo, P. Dluhosh. Drohobych-Peremysl : Shvydkodruk, Vyp. 5. 399–404. [in Ukrainian]
10. Zahrai L. D. (2015) *Mekhanizmy zasvoiennia gendernykh skhem u pidlitkovomu vitsi: sotsialno-konstruktivistyskyi pohliad na problemu [Mechanisms of assimilation of gender schemas in adolescence: a social-constructivist view of the problem]*. *Visnyk Odeskoho nats. un-tu im. I. I. Mechnykova. Psykhologhiia*. T. 20. Vyp. 4(38). 47–54. [in Ukrainian]
11. Kurdybakha O. M. (2017) *Psykhologichni osoblyvosti gendernoi sotsializatsii pidlitkiv v umovakh pozashkilnykh navchalnykh zakladiv [Psychological features of gender socialization of teenagers in extra-curricular educational institutions]*: avtoref. dys. ... kand. psykholoh. nauk : 19.00.07. Kyiv. [in Ukrainian]
12. Pletka O.T. (2021) *Sotsialno-psykhologichni osoblyvosti spryimannia moloddu gendernykh rolei [Socio-psychological features of young people's perception of gender roles]*: avtoref. dys. ... kand. psykholoh. nauk : 19.00.05. Kyiv. [in Ukrainian]

13. Kravets V., Kikinezhdi O., Vasylykevych Ya. (2023) Formuvannia genderno- spravedlyvoho seredovyshcha u zakladakh osvity Ukrainy : yevrointehratsiinyi kontekst [Formation of a gender-just environment in educational institutions of Ukraine: European integration context]. *Novyi kolehium : naukovyi informatsiinyi zhurnal*. Kharkiv : Kolehium, № 1–2 (110). S. 15–23. [in Ukrainian]
14. Chip R. S. (2019) Osoblyvosti stanovlennia gendernoi identychnosti starshykh pidlitkiv u subiektnomu vymiri osobystosti [Peculiarities of the formation of the gender identity of older teenagers in the subjective dimension of personality]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu : zb. nauk. pr. Serii: Psykholohichni nauky*. Vyp. 2, T. 2. Kherson: Vydavnychiy dim “Helvetyka”, 93–98. [in Ukrainian]
15. Kikinezhdi O. M., Zhyrska Halyna Ya., Chip R. S., Vasylykevych Y. Z., Hovorun T. V. (2020) Psychology of the Gender-Equitable Environment: Research of Problems. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment*, No. 8, 538–547. [in English]